

LUGEMISÜLESANNE EESTI KEELE RIIGIEKSAMIL 2013–2018

KADRI SÕRMUS, MAIGI VIJA,
KERSTI LEPAJÕE

Annotatsioon. Alates 2012. aastast koosneb eesti keele riigieksam kahest osast, millest ühega mõõdetakse lugemisoskust. Lugemisülesannete valikusse kuulub neli varianti, mis eksamistatistika järgi pole aga võrdväärselt populaarsed: on neid, mida valivad pooled eksaminandidest, ja neid, mida valivad vaid vähesed. Aastati on suur erinevus ka ülesande kõige suurema ja väiksema keskmise punktiarvu vahel. Et selgitada ilmnenu erinevusi, analüüsitakse artiklis aastate 2013–2018 lugemisülesandeid kvalitatiivselt, võttes aluseks testimispõhimõtted, eksami kohta avaldatud statistilised andmed, ülesannete jaotuse tekstimõistmise tasandite järgi, ülesandes nõutud infoüksused ja ülesannete lahendamise käigus informantidelt kogutud enesevaatluse andmed. Uurimistulemused näitavad, et lugemisülesannete eri variantidega ei esitata eksaminandidele alati samu nõudmisi ega mõõdetata nende samu oskusi võrdsel tasemel.

Võtmesõnad: eesti keel, testimine, lugemisoskuse mõõtmine, tekstimõistmise tasandid, eksamiülesanne, eesti keele riigieksam

1. Sissejuhatus

Eesti hariduse aluspõhimõtteks olevas õpikäsituses juhendatakse õpilase individuaalset arengut toetavatest õppimis- ja õpetamisviisidest (EEÕS 2020), millega käib kaasas õpitulemuste hindamine. Hindamisel lähtutakse õppimist toetava hindamise põhimõtetest, ent selle kõrval rakendatakse endiselt ka kokkuvõtvat hindamist ning traditsioonilisi testimis- ja hindamiseetodeid (GRÕK 2011). Eesti haridussüsteemis mõõdetakse riigieksamitega peale õpitulemuste ka valmisolekut järgmisel õppeastmel edasi õppida (Eristuskiri 2018). Seega on kohustuslikud riigieksamid suure panusega testid, mille tulemused on kaalukad nii edasiõppimise kui ka tööelu seisukohalt (Hausenberg jt 2004: 20): nende põhjal tehakse

eksaminandi oskuste kohta olulisi järeldusi, koostatakse koolide pingeridu ning hinnatakse õpetajate ja koolide tööd.

Eesti keele riigieksam koosneb alates 2012. aastast¹ kahest osast ning sellega mõõdetakse lugemisoskust ehk tekstimõistmist ja kirjutamisoskust ehk tekstiloomet (Eristuskiri 2018: 3). Tabel 1 kajastab riigieksamitöö ülesehitust.

Tabel 1. Eesti keele riigieksamitöö ülesehitus (Eristuskiri 2018: 3)

Osa	Kontrollitav oskus	Ülesanded	Ülesannete arv	Punktid	Kestus minutites (soovituslik)
1.	Lugemine (tekstimõistmine)	Omavastusega ülesanded	3–4	40	120
2.	Kirjutamine (tekstiloomet)	Kirjand	1	60	240
	Kokku		4–5	100	360

Eksamitööl on neli varianti, millest eksaminand valib ühe „ja lahendab alusteksti(de) põhjal 3–4 lugemisülesannet“ (Eristuskiri 2018: 4). Testimise aluspõhimõtete kohaselt võib aga eri variante kasutada vaid siis, kui need võimaldavad mõõta sama konstrukti samal viisil ning eksam tehakse samadel alustel (Weir 2005: 208). Artikli autoreid huvitaski, kas eesti keele riigieksami lugemisosa variandid on võrdsed.

Uurimistöö käigus koondati SA Innove igal aastal ilmuvast eksami lühianalüüsist statistilised andmed ja tehti riigieksami lugemisosa variantide kuue aasta tulemustest ülevaade (vt lisa). Seejärel kodeeriti osaülesanded kolme tekstimõistmistasandi alusel, analüüsiti ülesandeid kvalitatiivselt, kõrvutades kahte kõige suurema ja kõige väiksema keskmise punktiarvuga varianti, loendades infoüksusi ning kasutades informantide sooritustest kogutud introspektiivseid andmeid. Käsitlusest on välja jäetud lugemisosa alustekstide analüüs, hindamisjuhistes esitatud vastusevariantide analüüs, eksamivastuse vormistusnõuded (nt vastuse õigekeelsus ja oodatav pikkus) ja hindamisjuhised.

Funktsionaalset lugemist, teksti mõistmist ja lugemisoskuse hindamist on Eestis varem uuritud PISA uuringute kontekstis (nt Tire jt 2010).

¹ 2012. aasta on käsitlusest välja jäetud, sest toona katsetati uut eksamivormi esimest korda.

Käsitletud on tekstimõistmisülesandeid² põhikooli tasemetöodes ja lõpueksamitöös (Kärbla jt 2017, 2018), lugemisoskust (Puksand 2014), eesti keele kui teise keele B2-taseme eksami lugemistesti valiidsust ja testi sooritamise protsessi (Kikerpill 2012), mõõtmisvahendi valiidsust (Kikerpill, Türk 2013) ning lugemisstrateegiate kasutust (Kikerpill 2017). Uurimuste keskmeks on olnud ka eesti keele riigieksami tekstilooimeoskust mõõtev osa (Lepajõe 2011), põhikooliõpilaste kirjutamisoskuse areng (Uusen 2006) ning õpilaskirjutiste sõnavara ja süntaks (Kerge jt 2014). Lugemisülesannetega seotud lühemaid käsitlusi on ilmunud üliõpilas-töödena. Riigieksamitulemuste statistika esitatakse igal aastal pärast eksamiperioodi SA Innove lühiülevaates (vt Innove 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018³). Ajakirjanduses on riigieksami ja selle lugemisosa teemal arvamust avaldanud emakeeleõpetajad (vt Brock 2015; Järvela 2018; Kell, Undo 2018).

2. Eesti keele riigieksam kui suure panusega test

Test on „standardiseeritud ülesannete või küsimuste kogum inimese võime ja omaduste või teadmiste ja oskuste mõõtmiseks“ (EKSS 2009). Eesmärgi alusel eristatakse ainekavaga seotud saavutusteste (*achievement tests*), diagnoosteste (*diagnostic tests*) ja sõeltete (*placement tests, screening tests*) ning teisi, ainekavaväliseid teste, nt pädevusteste (*proficiency tests*) (Carr 2011: 6; Hausenberg jt 2004: 18). Koolis kasutatakse enamasti saavutusteste, et kontrollida, mil määral on õppekava sisu omandatud. Pädevustestidega (nt riigieksam, eesti keele tasemeeksam) hinnatakse testitava üldist keeleoskust, mitte õppekava õpitulemusi. Riigieksamite puhul ei ole saavutus- ja pädevustesti piir päris selge. (Hausenberg jt 2004: 18–20) Kooliprogrammis omandatu kontrollimise kõrval tuleb muu hulgas välja selgitada eksaminandi sobivus järgmisel õppeastmel õppimiseks (Eristuskiri 2018: 2).

Testi koostamisel on võtmetähtsusega testi konstrukt ehk teadmised või oskused, mida mõõta tahetakse. Õppekavaga seotud testi konstrukti defineerimisel lähtutakse õpitulemustest (Carr 2011: 52). Keeleoskuse

² Artiklis kasutatakse termineid *tekstimõistmisülesanne* ja *lugemisülesanne* sünonüümidena.

³ Lühianalüüsid ja eksamitööd on väljas SA Innove kodulehel www.innove.ee (<https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/>).

mõõtmisel testitakse lugemis-, kirjutamis-, rääkimis- või kuulamisoskust, aga ka kitsamaid oskusi, nagu näiteks probleemide lahendamise või kriitilise mõtlemise oskust (Haladyna, Rodriguez 2013: 4). Konstrukt määratletakse iga osaoskuse puhul eraldi ning testimispõhimõtete järgi peaks eksamitöö konstrukti võimalikult ulatuslikult katma (Kikerpill 2010: 28).

Testi kvaliteedi teguritena mõistetakse testi valiidsust, reliaablust ehk usaldusväärsust, autentsust, mõju ja praktilisust (Carr 2011: 19–20, 151–163). Testi kõige olulisemad kvaliteedinäitajad on valiidsus ja reliaablus. Konstrukti valiidsus näitab, mil määral saab testitulemuste põhjal teha järeldusi konstrukti kohta. Test peab olema valiidne ehk mõõtma üksnes seda, mida konstrukti kohaselt mõõta soovitakse. Valiidsus näitab, kui asjakohased on testi tulemuste alusel tehtud järeldused. Usaldusväärsuse saavutamiseks tuleb tagada ülesannete kvaliteet ja täita protseduurireegleid. (Kikerpill 2010: 21–28) Mõõtevahend on usaldusväärne, kui sama vahendiga samades tingimustes tehtud kordusmõõtmise tulemused on samasugused (Carr 2011: 18–20).

3. Eesti keele riigieksami alusdokumendid

Riigieksami alusdokumendid on gümnaasiumi riiklik õppekava (edaspidi: GRÖK) ja eesti keele riigieksami eristuskiri (edaspidi: eristuskiri). Eristuskiri „annab ülevaate eksamikorraldusest, testi sisust, nõutavast tasemest, ülesande- ja küsimusetüüpidest, sihtrühmast, testi kasutusala-⁴st“ (TTSS 2003: 60). Eristuskirjaga määratakse kindlaks testi konstrukti ehk mõõdetavad oskused, iga oskuse mõõtmiseks sobivad ülesandetüübid, ülesannete kaal eksamitöös jms. Eri osaoskuste testimisel kasutatakse eri tüüpi ülesandeid, vastavalt sellele, mis on testi ja ülesande eesmärk. (Fulcher 2010: 127–129) Tööjuhise peab olema sõnastatud täpselt ja ühemõtteliselt ning toetama vastuse andmist (Carr 2011: 70–72). Testiterminite seletussõnastiku järgi hinnatakse üld-, süva- ja valiklugemist, kasutades eri ülesandetüüpe. Loetu mõistmise demonstreerimiseks tuleb alustekstide põhjal koostada ülesannetes vastata küsimustele näiteks valikvastuse, lühivastuse või infoülekandega. (TTSS 2003: 35).

Eesti keele riigieksami lugemisosaga mõõdetakse tekstimõistmisoskust ehk funktsionaalset lugemisoskust⁴ (Eristuskiri 2018, ptk 6), kuid

⁴ Haridussõnastiku järgi tähendab *funktsionaalne lugemisoskus* kirjalike tekstide mõistmist, kasutamist ja kajastamist ning osadust kirjalike tekstidega selleks, et

nende mõistete sisu ei ole ei eristuskirjas ega gümnaasiumi riiklikus õppekavas seletatud. Eristuskirjast (2018: 4) selgub, et riigieksami „lugemisosaga kontrollitakse oskust

- leida tekstidest vajalikku infot,
- tekste analüüsida ja kriitiliselt hinnata,
- teha tekstide põhjal järeldusi,
- tekste tõlgendada,
- argumenteerida,
- siduda oma tekstiga teistest tekstidest saadud teavet,
- tsiteerida, refereerida“.

Peale lugemisosaga kontrollitavate oskuste on eristuskirjas nimetatud ka gümnaasiumilõpetaja eesti keele valdkonna õpitulemused, millest lugemis- ja tekstimõistmisoskusega seostuvad oskus eri liiki teabeallikaid ja tekste kriitiliselt hinnata, kasutada ja analüüsida, tekstide ülesehituse põhimõtete teadmine ja mõjutusvahendite tundmine (vt ka eristuskiri 2018: 3).

GRÕKi ja eristuskirja põhjal saab pidada riigieksami lugemisosa konstrukti osaks nelja teksti mõistmisega seotud oskust või teadmist: 1) oskus kriitiliselt hinnata (eri liiki teabeallikaid ja tekste); 2) oskus kasutada eri liiki teabeallikaid ja tekste (leida vajalikku infot, saada teistest tekstidest teavet, leida näiteid); 3) oskus analüüsida (teha teksti põhjal järeldusi, tõlgendada, võrrelda, üldistada) ning 4) tekstide mõjutusvahendite tundmine ja ülesehituse põhimõtete teadmine. Konstrukti osa on ka kirjaliku eneseväljendusega seotud oskused, nagu oskus argumenteerida, siduda oma tekstiga teistest tekstidest saadud teavet, tsiteerida, refereerida, esitada väiteid, põhjendada, tõestada ning vahel oma seisukohta/hinnangut avaldada. Seega on lugemisülesanded ühtlasi kirjutamisülesanded, millega kontrollitakse peale tekstist arusaamise ka vastuse sidusalt vormistamise oskust ja õigekirja. Eesti keele riigieksami lugemisosa ülesandeid võib nimetada integreeritud ülesanneteks⁵.

Eristuskirja (2018: 4) järgi on eesti keele riigieksami igas variandis kuni kolm alusteksti, mille valikul arvestatakse vastavust õppekavale, lõimingut teiste õppeainetega, ea- ja ajakohasust, päevakajalisust, keelelist

saavutada oma eesmäärke, arendada teadmisi ja võimeid ning osaleda ühiskonna elus (vt ka OECD 2008).

⁵ „Küsimus v ülesanne, mille täitmiseks on vaja rohkem kui ühte osaoskust. Näiteks suulise vestlusega kontrollitakse kuuldu mõistmist ja rääkimist, lünkülesandega grammatika tundmist, loetu mõistmist ja kirjutamist jne“ (TTSS 2003: 20).

sobivust. Lugemisoskuse mõõtmiseks kasutatakse nendel alustekstidel põhinevaid produktiivse vastusega ülesandeid. Vormistusnõuete kohaselt oodatakse eksaminandilt sidusat vastust, mille pikkus on 50–100 sõna (Eristuskiri 2018: 4). Lähtuda saab eristuskirja lisas 1 esitatud näidetest, mis pärinevad ühest varasema aasta eksamitööst ja annavad ülevaate eri tulemustega sooritustest. Iga vastust hindab üks hindamiskomisjoni kuuluv ekspert ühtse hindamisjuhendi ja võtme põhjal. Komisjonis on nii õpetajaid kui ka kõrgkoolide õppejõude. Lugemisososa hindamine on anonüümne.

Riigieksami eristuskirjas ei määrata kindlaks lugemisoskuse mõõtmise eesmäärke ega tasemeid. Iga lugemisülesande eest antakse hindamisel punkte „sõltuvalt ülesande raskusest. /---/ Olenevalt lugemisülesande keerukusest võib vastuse sisu eest saada 8 või 13 punkti“ (Eristuskiri 2018: 7). Seejuures ei täpsustata, mida mõeldakse *raskuse* või *keerukuse* all.

4. *Lugemisoskuse määratlemine*

Rahvusvahelises täiskasvanute oskuste uuringus PIIAC⁶ eristatakse „baasilisi ehk sõnavara, lause ja lõigu tähenduse mõistmisega seotud lugemisoskusi“ (Halapuu, Valk 2013: 22–23) ja funktsionaalset lugemisoskust ehk oskust „mõista, hinnata ja kasutada kirjalikke tekste selleks, et ühiskonnas edukalt toimida, saavutada oma eesmäärke ning arendada oma teadmisi ja võimeid“ (Halapuu, Valk 2013: 11, 22–23; Valk, Silm 2015: 12). Funktsionaalse lugemisoskuse mõõtmisel eristatakse kolme kognitiivset strateegiat, milleks on *info hankimine ja määratlemine*, *seostamine ja tõlgendamine* ning *hindamine* (Halapuu, Valk 2013: 23–24). Nagu PIIACis, hinnatakse ka PISA raamdokumendis (OECD 2008) ja uuringutes (Tire jt 2010) 15-aastaste õpilaste lugemisoskust kolmel teabe käsitlemise⁷ tasandil.

- Esimene tasand *ligipääs ja hankimine* (u 25% PISA lugemisülesannetest aastal 2009) hõlmab esitatud teabes orienteerumise, info leidmise ning lihtsate järelduste tegemise oskust. Infot ei ole vaja seostada eelteadmiste ega kogemustega. Selgelt esitatud teabe leidmine on kognitiivselt suhteliselt kerge, kuid ülesandega võib muuta info leidmise keerukamaks, nt lastes õpilasel leida mitu

⁶ „The Programme for the International Assessment of Adult Competencies“ (<http://www.oecd.org/skills/piaac/>).

⁷ Edaspidi ka *tekstimõistmise tasandid* (Basabara jt 2013; Kärbla jt 2018).

infoüksust (ka teksti eri osadest, tabelitest-diagrammidest), infot selekteerida, vastata detailirohkelt. (OECD 2008; Tire jt 2010: 34)

- Teine tasand *seostamine ja tõlgendamine* (u 50% PISA lugemisülesannetest) nõuab lugejalt oskust analüüsida ja tõlgendada teksti sisu, teha teksti põhjal järeldusi, võrrelda ja vastandada teksti ja tegelaste kohta käivat infot või luua põhjuse ja tagajärje seoseid. (OECD 2008; Tire jt 2010: 36)
- Kolmas tasand *arutlus ja hindamine* (u 25% PISA lugemisülesannetest) hõlmab tekstis sisalduva teabe seostamist lugeja varasemate teadmiste ja kogemustega ning teksti kriitilist hindamist. Lugejal tuleb arutleda ja hinnata, tõlgendada teksti sisu, lugeda ridade vahelt, mõista ja mõtestada autori eesmärke, seostada teksti infot teiste allikate või oma kogemustega ning leida alternatiivseid tõendeid autori väidete põhjendamiseks. (OECD 2008; Tire jt 2010: 38–39) Sellel tasandil tuleb suuta mõtestada kirjutise põhisoonumit ja eesmärke, põhjendada tekstis esitatud väiteid, leida argumente oma või autori arvamuse kinnitamiseks. Ka teksti vormi, žanri ja keelekasutuse analüüsimine kuulub sellele tasandile.

Sarnast kolmetasandilist kognitiivsete strateegiate jaotust on teksti mõistmise analüüsimiseks kasutanud Basabara jt (2013, vt ka Kärbla jt 2017, 2018). Ka Tengberg (2015: 89) lähtub oma käsitluses PISA jaotusest, kuid paigutab teksti struktuuri ja keelekasutuse analüüsi nõudvad ülesanded eraldi kategooriasse.

5. Eesti keele riigieksami lugemisosa variandid aastatel 2013–2018

Lugemisosa statistikast ülevaate andmiseks võrreldakse alljärgnevalt eksamivariante valimissageduse ja keskmise tulemuse⁸ alusel.

Ajavahemikus 2013–2018 on eksamitööd sisaldanud 24 varianti, neist kaheksas on alustekstina kasutatud ilukirjanduslikku, üheteistkümnes publitsistlikku ja viies populaarteaduslikku teksti (vt lisa). Aastatel 2013, 2014, 2017 ja 2018 on vähemalt üks lugemisosa variant koosnenud mitmest alustekstist.

Kõige enam on vaadeldavatel aastatel lugemisülesandeks valitud Aleksei Lotmani populaarteaduslikku artiklit „Loodushoiust liigse halata“

⁸ Andmed pärinevad SA Innove lühianalüüsidesest (Innove 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018).

(2013/4⁹), mille põhjal lahendasid ülesannet enam kui pooled ehk 57% eksaminandidest (4538 õpilast, vt tabel 2). Palju on valitud ka Tõnis Kahu arvamyslugu „Vaadata tähti“ (2014/2) – selle teksti kasuks otsustasid ligi pooled ehk 48% eksaminandidest (3341 õpilast). Kolmandana on eelistatud Rein Rauda novelli „Kivi“ (2016/1), mille valis 47% eksaminandidest ehk 3258 õpilast.

Tabel 2. Kolm kõige enam ja kõige vähem valitud lugemisosa varianti aastatel 2013–2018

Variandi valinud õpilaste osakaal %	Eksaminandide arv	Alusteksti autor	Žanr	Pealkiri	Aasta
57	4538	Aleksei Lotman	populaarteadus (artikkel)	„Loodushoiust liigse halata“	2013/4
48	3341	Tõnis Kahu	publitsistika (arvamyslugu)	„Vaadata tähti“	2014/2
47	3258	Rein Raud	ilukirjandus (novell)	„Kivi“	2016/1
...					
10	626	Leelo Tungal, Kätlin Kaldmaa, Jan Kaus	ilukirjandus (luuletused)	„Raamat: raamatule pühendatud luuletusi eesti luuletajailt“	2017/1
5,2	409	fs, Paavo Piik	ilukirjandus (luuletused)	„imelikke inimesi mõeldakse välja“, „hey mr tambourine man“	2013/2
5	344	Wolfgang Drechsler, Rainer Kattel, arengukava	publitsistika (kolm alusteksti: artikkel, intervjuu, arengukava)	„Mis on innovatsioon?“, „Innovatsioon – mis see on?“, kodanikuühiskonna arengukava	2018/2

⁹ Edaspidi tähistatakse aasta ja variandi numbrit järgmiselt: *aasta/variandi number*, nt 2014. aasta 4. varianti märgitakse kujul *2014/4*.

Kõige väiksem arv õpilasi (5% ehk 344 õpilast) on valinud kolmest alustekstist (Wolfgang Drechsleri „Mis on innovatsioon?“, Toomas Tiiveli intervjuu Rainer Katteliga „Innovatsioon – mis see on?“ ja kodanikuühiskonna arengukava katkend) koosneva variandi (2018/2). Vaid vähesed (5,2% ehk 409 õpilast) on valinud ka fs-i ja Paavo Piigi (2013/2) luuletekstidega variandi ning Leelo Tungla, Kätlin Kaldmaa ja Jan Kausi (2017/1) kolmel luuletekstil põhineva variandi (10% ehk 626 õpilast). Kuue aasta andmete põhjal võib öelda, et õpilased eelistavad valida ühest alustekstist koosnevaid mitteilukirjanduslikke tekste (vt lisa). Ka Innove lühianalüüsis märgitakse, et „tulemuste põhjal võib järeldada, et eksaminandidele on pisut raskemad ülesanded, mis eeldavad ilukirjanduslike tekstide analüüsi ning tõlgendamist. Meediatekstidel ja populaarteaduslikel tekstidel põhinevate ülesannete tulemused on üldjuhul paremad“ (Innove 2015: 6).

Kui reastada variandid keskmise tulemuse alusel (vt tabel 3), ilmneb, et kõrgeima keskmise tulemuse – 33 punkti – on õpilased saanud Tarmo Jüristo artikli „Milleks meile vabakond?“ (2014/3) põhjal ülesandeid täites. Sellele järgnevad 29,7 punktiga Aleksei Lotmani artikli „Loodushoiust liigse halata“ (2013/4) ning 29,3 punktiga Tiit Kändleri artikli „Maa läheneb uuele olekunihele“ (2016/4) põhjal täidetud ülesanded. Madalaima keskmise tulemuse – 21 punkti – said õpilased fs-i ja Paavo Piigi (2013/2) luuletekstide põhjal koostatud ülesannete eest. Vähe punkte koguti Sass Henno lühijutu (2013/1) ning Wolfgang Drechsleri, Rainer Katteli ja arengukava alusteksti (2018/2) põhjal koostatud ülesannetele vastates – vastavalt keskmiselt 23,5 ja 23,8 punkti.

Tabel 3. Kolm kõige kõrgema ja kõige madalama keskmise tulemusega lugemisülesande varianti aastatel 2013–2018

Punktid (max 40)	Alusteksti autor	Žanr	Aasta
33	Tarmo Jüristo	publitsistika (artikkel)	2014
29,7	Aleksei Lotman	populaarteadus (artikkel)	2013
29,3	Tiit Kändler	populaarteadus (artikkel)	2016
...			
23,8	Wolfgang Drechsler, Rainer Kattel, arengukava	publitsistika (kolm alusteksti: artikkel, intervjuu, arengukava)	2018
23,5	Sass Henno	ilukirjandus (lühijutt)	2013
21	fs ja Paavo Piik	ilukirjandus (luuletused)	2013

Variantide tulemused erinevad nii kogu vaadeldud ajavahemiku kui ka ühe aasta lõikes. Kuue aasta eksamitööde võrdluses on kõige kõrgema keskmise tulemuse (33 punkti) ja kõige madalama keskmise tulemuse (21 punkti) vahe 12 punkti. Lühianalüüsidest põhjendatakse tulemuste erinevust eksaminandide võimekusega: „/---/ eksamitöö variandi keskmine lahendus sõltub sellest, millise võimekusega eksaminandid selle valivad“ (Innove 2018) ja „Ilmselt osutusid ülesanded selle variandi valinud eksaminandidele pisut keerukaks“ (Innove 2015). Testimispõhimõtete järgi peaksid aga kasutatavad eksamivariandid olema võrdsed ja usaldusväärse eksami puhul ei tohiks tulemus sõltuda sellest, mis variandi eksaminand valib. Kõik sama eksami variandid peavad mõõtma samu oskusi.

Eksamistatistikast saab teada, missugused on madala ja kõrge keskmise tulemusega ülesanded ja variandid, kuid sellest ei selgu, mis valmistas ülesande tegemisel õppijale raskusi. Võimalike raskuste tuvastamiseks analüüsiti valimisse kuulunud ülesandeid kvalitatiivselt.

6. Kvalitatiivne analüüs

Eksami kvalitatiivseks analüüsiks jagasid autorid esmalt kõikide variantide lugemisülesanded osaülesanneteks, lahendasid ülesanded, panid kirja igas osaülesandes nõutud infoüksuste arvu ning kodeerisid osaülesanded tekstimõistmise tasandite alusel. Detailsemas analüüsis esitatakse kahe kõrgeima ja kahe madalaima keskmise tulemusega variandi infoüksuste arv ning osaülesannete lahendamiseks vajalikud tekstimõistmise tasandid. Neid nelja ülesannet paluti lahendada ka kolmel informandil (vanuses 16–22 a), kes kirjutasid ülesande tegemise ajal üles kommentaarid lahenduskäigu ja tekkinud probleemide kohta. Kommentaarid on esitatud informante eristamata.

6.1. Osaülesanneteks jagamine ja kodeerimine

Kõikide variantide lugemisülesanded jagati osaülesanneteks, sest ühe ülesande osaülesanded võivad kuuluda tekstimõistmise eri tasanditele¹⁰. Osaülesanneteks jagamise eesmärk oli täpsem analüüs. Näiteks koosneb 2014. aasta eksamitöö 3. variandi (2014/3) ülesanne „Too välja 4 põhjust,

¹⁰ Tasandi määramine sõltub sellest, kas õpilane vastab loetu põhjal või varasemaid teadmisi kasutades.

miks on „Teeme ära!“ ja Uue Maailma Selts kodanikuühiskonna head näited. Millist neist põhjustest pead kõige kaalukamaks? Miks?“ kolmest omavahel seotud osaülesandest. Seejuures tuleb esimeses osaülesandes esitada vastusena neli infoüksust¹¹, praegusel juhul põhjust (I tasand), teises esitada oma arvamus (II/III tasand) ning kolmandas oma arvamust põhjendada (III tasand). Seega nõuavad selle variandi osaülesanded teksti mõistmist eri tasanditel.

Kodeerimiseks liigitati osaülesanded PISA raamdokumendi (OECD 2008) funktsionaalse lugemisoscuse ülesannete jaotusest lähtudes kolme kategooriasse. Jaotuse aluseks on ülesande täitmiseks või küsimusele vastamiseks vajalikud teksti käsitlemise aspektid.

Esimesele ehk *ligipääsu ja hankimise tasandile* liigitub näiteks variandis 2014/2 esitatud küsimus „Millised 2 tunnust iseloomustavad Tõnis Kahu arvates staari?“. Eksaminand peab leidma vastuse alustekstist ja esitama selle kas tsitaadi või refereeringuna.

Staar on unikaalne, mõõdupuudest kõrgemal. /---/ Staar niisiis ei ole võitja, turuliider, edetabelijuht. Kui me ta sel moel statistiliselt määratleme, lakkab ta olemast. Staar ei toimi tootlikkuse kaudu. Olla tootlik tähendab tegelikult orjameelsust, staar aga on pigem seotud kulutuse ja enesehävituse ideega. /---/ Staar pole tootlik, kui arvata välja ehk üksainus asi – staar toodab, konstrueerib meie pilku. (2014/2)

Variandis 2016/3 on esitatud töökäsk „Kuidas on mõistetud vabadust eri aegadel? Too teksti põhjal välja 3 vabaduse tõlgendamise võimalust“. Vastuse leiab alusteksti ridadelt 1–15 (vt tekstinäidet allpool). Vastuse saab esitada tsitaadi või refereeringuna.

„Haridus teeb vabaks“ – see sentents on omistatud orjana sündinud Vana-Kreeka filosoofile Epictetusele. Kuna ta õppis filosoferima /---/ vabastati ta lõpuks raskest orjatööst. /---/ Küllap mõistsid hariduse ja vabaduse seost ka eesti talupojad. Nad tulid linna õppima mitte ainult teadmiste pärast, vaid sellekski, et raskest maatööst vabaks saada. /---/. See oli aeg, mil vabadus tähendas kergemat elu, mitte veel poliitilisi vabadusi, valikuvõimalusi, mis teevad elu elamisväärseks. /---/ Kuid hariduse ja vabaduse tähendus on muutunud ka tänapäeval. /---/ Vabadus tähendas meile alles hiljaaegu tunnetatud paratamatust ehk leppimist oma olukorraga, nüüd räägime valikuvabadusest. (2016/3)

¹¹ Infoüksus – osaülesandes nõutud teabeühik või osis, mis sisaldab kas ühte väidet, mõtet, näidet, tsitaati, vastust, selgitust, arutlust, põhjendust, võrdlust vms.

Teise ehk seostamise ja tõlgendamise tasandi ülesannete hulka kuulub näiteks variant 2014/1, kus palutakse põhjendada Tõnu Õnnepalu „Paradiisi“ tegelase täitumata jäänud unistust. Osaülesanne on formuleeritud nii: „Mis ta unistustest ei täitunud? Põhjenda“. Vastamiseks peab eksaminand loetut analüüsima ja selle põhjal põhjenduse sõnastama. Teise tasandi ülesanne on ka variant 2016/1: „Miks loobub noormehe sinu arvates sõrmuse ostmisest? Kuidas mõistad novelli viimast lauset? Vastates toetu tekstinäidetele“. Õpilasel tuleb noormehe käitumist tekstile toetudes tõlgendada. Seda tüüpi ülesannete kohta osutatakse Innove 2014. aasta lühianalüüsis, et järeldamist, selgitamist, tõlgendamist või põhjendamist nõudvate ülesannete keskmine tulemus on pisut madalam (vt Innove 2014).

Kolmanda ehk arutluse ja hindamise tasandi alla on liigitatud arutlemist ja hindamist nõudvad ülesanded, sh ilukirjandusteksti struktuuri ning keelekasutusega seotud ülesanded. Nende ülesannete korral läheb lugemisel ja vastamisel vaja eksaminandi enda varasemaid kogemusi ja teadmisi. Nii peab lugemisosa variandis 2015/3 õpilane vastamisel välja valima ühe David Vseviovi artiklis mainitud ajaloosündmuse ja põhjendada selle hukatuslikkust: „Põhjenda, millisel tekstis mainitud sündmusel on olnud sinu arvates kõige hukatuslikumad tagajärjed“. Seevastu variandis 2015/2 tuleb analüüsida luuletaja huumorit ja leida koomilise situatsiooni näiteid: „Analüüsi, missugune on Jürgen Rooste huumor“. Keele- ja luuleanalüüsi ülesanded on liigitatud kolmandale tasandile, sest nende korral on eksaminandil vaja mõtestada autori sõnumit ja keelekasutust, sh kasutada varem omandatud teadmisi.

Esmane kodeerimine näitab, et kuue aasta riigieksamitöödes on ülekaalus ligipääsu ja hankimise tasandi ülesanded, seevastu seostamise ja tõlgendamise tasandi ning arutluse ja hindamise tasandi ülesandeid on vähe. Kõikide osaülesannete puhul ei ole aga võimalik tasandit üheselt määrata, sest ülesande sõnastus ei andnud infot selle kohta, kas vastata tekstist saadud teabe põhjal või kasutada varasemaid teadmisi ja kogemusi.

6.2. Kahe kõrgeima ja madalaima keskmise tulemusega variandi analüüs

Nelja eksamivariandi ülesannete põhjalikuma analüüsi eesmärk on võrdlevalt eristada osaülesanded ja määrata neis sisalduvate infoüksuste arv (vt tabelid 4 ja 5). Analüüsi toetavad informantide kommentaarid.

6.2.1. Kõrgema sooritustulemusega variandid

Kõrgeima keskmise tulemusega lugemisülesandel (Tarmo Jüristo „Milleks meile vabakond?“, 2014/3) on üks alustekst ja selle mõistmist kontrollitakse kolme ülesandega, mis jaguneb seitsmeks osaülesandeks. Eksaminand peab tekstist leidma 11 infoüksust (vt tabel 4). Selle lugemisosa variandi valis 893 õpilast ja keskmine tulemus oli 29,7 punkti.

Tabel 4. Riigieksami 2014/3 lugemisülesanne

Nr	Ülesanne	Infoüksused	Tasand
1	<i>Tänapäeva demokraatiat varasemaga võrreldes väidab Tarmo Jüristo, et „võimaluste horisont“ on sammhaaval avardunud. Mida autor selle all silmas peab?</i>	1	I
	<i>Too 2 näidet, millega ta oma mõtet toetab.</i>	2	I
2	<i>Selgita riigi ja kodaniku suhte üldlevinud käsitust tänapäeva Eestis.</i>	1	I
	<i>Milline on autori arvates vabakonna roll ühiskonnas?</i>	1	I
3	<i>Too välja 4 põhjust, miks on „Teeme ära!“ ja Uue Maailma Selts kodanikuühiskonna head näited.</i>	4	I
	<i>Millist neist põhjustest pead kõige kaalukamaks?</i>	1	II/III
	<i>Miks?</i>	1	III
KOKKU:		11	

Eeltoodud ülesanded kuuluvad peamiselt esimesele tasandile. Esimeses osaülesandes tuleb eksaminandil selgitada, mida peab autor silmas väitega „võimaluste horisont“ on sammhaaval avardunud. Küsimuse sõnastuse põhjal võiks see olla teise tasandi ülesanne, kuid kuna ülesande ja alusteksti leksikaalne kattuvus aitab vastuse üles leida (vt alltoodud näide) ning võimaldab alusteksti tsiteerides õigesti vastata, liigitub ülesanne esimesele tasandile.

Siit aga tõuseb küsimus: mil moel ja kust tuleneb impulss poliitiliseks muutuseks ja milline on protsess, mis seda võimaldab? Eespool mainitud „võimaluste horisondi“ avardamine leiab harva aset n-ö pärispoliitika sees või kaudu – reeglina on see võitlus, mida peetakse selle äärealadel.

Näitena võib siin mõelda rassilise või naiste valimisõiguse saavutamise peale, mis mõlemad olid pika kodanikuliikumise tulemuseks. Nagu mõlema puhul näha, võib selline inkrementaalne muutus väga kaua aega võtta.¹²

Ülesannete sõnastus ei toeta vastajat, sest puuduvad juhised, kuidas tuleb vastus esitada – kas tsitaadi või refereeringuna. Innove 2014. aasta lühi-analüüsis tuuakse lugemisosas hindajate kommentaaride hulgas välja, et „Liiga tugevasti toetuti teksti sõnastusele, ei refereeritud“ (Innove 2014: 13). Eristuskirja lugemisosas hindamise peatükis on suunis „Kui alustekst on ulatuslikult ümber kirjutatud ja seda pole korrektselt refereeritud või tsiteeritud, langetatakse ülesande tulemust ühe tasandi võrra“ (Eristuskiri 2018: 7), kuid ebaselgeks jääb, kui ulatuslikku tsitaati võib vastamisel kasutada. Ka informantidel tekkis vastates küsimusi tsitaadi kasutamise kohta. Näiteks peab kolmandas ülesandes õpilane põhjendama, mis põhjust peab ta kõige kaalukamaks, ent ülesandest ei selgu, kas põhjendus peab toetuma alustekstile või võib õpilane esitada oma arvamuse.

I: Kui pikk tsitaat võib olla?

I: Kas ma võin tekstist otse selle võtta?

Teisele osaülesandele vastamiseks soovisid informandid lisainfot, kuid esitatud kommentaaridest selgus ka, et küsimusele oli võimalik vastata teksti täpselt mõistmata.

I: Kas piisab ühe aspekti väljatoomisest?

I: Kas võib tekstist tsitaadi välja kirjutada? Kas ridadel 63–69 on sellele vastus?

I: Ma ei saa täpselt aru, mis vabakond on ... Autori seisukoht on siin tekstis ... [Vastab küsimusele kogu teksti täpselt mõistmata.]

Punktisummalt järgmisel variandil (Aleksi Lotmani „Loodushoiust liigse halata“, 2013/4) on üks alustekst. Selle kohta esitatakse neli ülesannet, milles on kaheksa osaülesannet. Neist seitse on esimese tasandi ülesanded. Vastamisel tuleb esitada kokku 15 infoüksust (vt tabel 5). Selle lugemisülesande variandi valinud 4538 õpilase keskmine tulemus oli 33 punkti.

¹² Artikli autorite esiletõst.

Tabel 5. Riigieksami 2013/4 lugemisülesanne

Nr	Ülesanne	Info-üksused	Tasand
1	<i>Kuidas on inimkond suutnud loodusliku keskkonna hävingut pidurdada?</i>	1	I
	<i>Too tekstist selle kohta 3 näidet.</i>	3	I
2	<i>Artikli autor on seisukohal, et kõik keskkonna-probleemid ei ole tingitud rahvastiku juurdekasvust. Leia tekstist 2 näidet, millega ta seda põhjendab.</i>	2	I
3	<i>Millised on Lotmani arvates loodushoiu 2 üldist põhjust?</i>	2	I
	<i>Selgita, miks ta peab mõlemat oluliseks.</i>	2	I
4	<i>Kuidas saab vähendada inimtegevuse kahjulikku mõju Eesti loodusele?</i>	1	I
	<i>Too tekstist 3 näidet.</i>	3	I
	<i>Põhjenda, millist neist pead kõige tähtsamaks.</i>	1	III
KOKKU:		15	

Osaülesannete ja teksti leksikaalne kattuvus hõlbustab vastuste leidmist. Ka üks informant kommenteeris lahendamise käigus just küsimuse ja alusteksti leksikaalset kattuvust.

I: Siin leiab need kolm lihtsalt. Samad sõnad tekstis.

Kui ülesannete vastused asuvad tekstis lähestikku, on neid lihtne leida.

I: Kas pean teksti lõpust ka vaatama ega seal ei ole midagi selle kohta?

Ka küsimusele „Millised on Lotmani arvates loodushoiu 2 üldist põhjust?“ leiab eksaminand vastuse (eetiline, pragmaatiline) ühest alusteksti lausest. Vastamist hõlbustab taas leksikaalne kattuvus: „Kas põhjus loodust hoida on eelkõige eetiline või pragmaatiline?“ (Eksamitöö 2014).

I: Kas saab olla nii, et vastus on ühes lauses. Eriti kerge.

Neljandas küsimuses, kus nõuti näite põhjendamist, väljendasid informandid vastamisel ebakindlust.

I: Kuidas seda hinnatakse, kui ma põhjendan?

I: Kas võin oma peast selgitada?

Kõrge keskmise sooritustulemusega variante iseloomustab esimese tekstimõistmistasandi ülesannete rohkus. Nõutud infoüksuste arv nendes on 11–15. Informantide sõnul ei toeta esitatud sõnastus ülesande lahendamist piisavalt, sest ei täpsusta, kas vastamisel tuleb kasutada tsitaati või refereeringut ning kas põhjendada võib oma teadmiste ja kogemuste abil. Hindamisjuhendi järgi peavad põhjendused tulenema alustekstist, kuid eristuskirjas on osutatud, et vastus võib hõlmata „vahel oma seisukoha/hinnangu avaldamist“ (Eristuskiri 2018: 4). Kuna lubatud on nii tsiteerida kui ka vastus ise sõnastada, peab töökäsust selguma, kuidas tuleb eksaminandil vastata. Oluline on tähele panna, et suures mahus tsiteerimine aitab vältida sõnastus- ja õigekirjavigu. Innove analüüsis juhitakse tähelepanu samale aspektile: „Nii sõnastus- kui ka õigekirjavigu oli rohkem vastustes, milles õpilane ei saanud alusteksti tsiteerida ning pidi vastuse teksti ise kirjutama“ (Innove 2013).

6.2.2. Madalama sooritustulemusega variandid

Kõige madalama keskmise tulemusega (21 punkti) on vaadeldud perioodil fs-i ja Paavo Piigi luuletekstide variant (2013/2). Alustekste on selles variandis kaks ja nende kohta on koostatud neli ülesannet. Osaülesandeid on kokku kümme, esitatavaid infoüksusi 21 (vt tabel 6).

Tabel 6. Riigieksami 2013/2 lugemisülesanne

Nr	Ülesanne	Infoüksused	Tasand
1	<i>Võrdle luuletustes kujutatud inimesi.</i>	1	II
	<i>Too välja 2 sarnasust ja 2 erinevust ning toeta vastust tekstinäidetega.</i>	8	I-II
2	<i>Missugune on Paavo Piigi ja fs-i luuletustes kujutatud inimeste suhtumine kultuuri?</i>	1	II
	<i>Leia selle kinnituseks kummastki tekstist 1 tsitaat.</i>	2	I
3	<i>Mille poolest fs-i ja Paavo Piigi luuletuste keel sarnaneb?</i>	1	III
	<i>Leia 2 näidet selle kohta.</i>	2	I
	<i>Mille poolest fs-i ja Paavo Piigi luuletuste keel erineb?</i>	1	III
	<i>Leia 2 näidet selle kohta.</i>	2	I

4	<i>Mida naeruväärivad autorid oma luuletustes?</i>	1	III
	<i>Leia kummastki luuletusest 1 näide iroonia kohta.</i>	2	III
KOKKU:		21	

Kõik ülesanded eeldasid kahe alusteksti võrdlemist ja analüüsi (II–III tasand). (Vt allesitatud näide alusteksti katkendist 2013/2.)

fs
imelikke inimesi mõeldakse välja

imelikke inimesi mõeldakse välja
neil on moekad kingad
ja hästiistuvad ylikonnad
ja laptop
ja suhe
mõnikord mitmekski ööks
neil on mustad autod
ja hoolega treenitud sarmikas irve
ja silmis säde
ja keeled suus
ja nägemus
visioon
nemad päästavad maailma
see oli nali
joke

Paavo Piik
hey mr tambourine man

oo, armas mainekujundaja
kujunda mind
ma maksan sulle rahadest
mis maksuamet tagastas
kui kuubal käisin koolitusel
armas, armas mainekujundaja
anna mulle esikaas
või paljastavad pildid mis
on arvutiga üle käidud
tead ju neid pilte?

oo, armas mainekujundaja
kujunda mind
mul on naine ja oma mäge
otsas on ideed

Informandid tõid kommentaarides esile, et luulekeel ei ole üheselt mõistetav ega sõna-sõnalt tõlgendatav.

- I: Kas suhtumine kultuuri peab mõlemas luuletuses olema ühesugune?
- I: Luule puhul ei ole kõike tekstis öeldud, kas siis võin ise edasi arendada, näiteks kultuuri suhtumise kohta? Igaüks loeb luuletusest omamoodi välja.
- I: Nii lühikese luuleteksti kohta pean iga vastuse kirjutama 50–100 sõnaga?

Küsimuste sõnastus ei toeta vastajat piisavalt. Nii ei ole kolmandas ülesandes selgelt kirjas, kuidas sarnasusi-erinevusi esitada ja mida peetakse luuletuste keeleks.

- I: Mitu näidet pean leidma ülesehituse ja keele kohta?
- I: Mis keel täpselt on, autori omapärane keel või lihtsalt keel?

Neljandas ülesandes tuleneb ebamäärasus sellest, et eksaminand võib töökäsku tõlgendada erinevalt. Ülesandes tuleb vastata, mida naeruvääristavad autorid oma tekstides, kuid ei ole täpsustatud, kas vastus peaks olema mõlema autori kohta ühine või kummagi autori kohta eraldi. Vastata on võimalik mõlemat moodi.

I: Kuidas ma seda kirja panen? Mida hindamisel õigeks loetakse? Kas luuletuste keele erinevuste kohta sobivad kõik asjad, mis ma märkan? Üks kirjutab ingliskeelsed sõnad kaldkirjas, teine ei kirjuta.

Madala keskmise tulemusena on ka variant 2013/1, mis koosneb ühest alustekstist (Sass Henno „21. sajandi ristirüütel“) ning sisaldab nelja ülesannet ja kümmet osaülesannet. Infoüksusi tuleb vastajal esitada 19, kuigi üksuste arvu määramine on keeruline, sest viimases ülesandes ei ole nimetatud, mitu aspekti tuleb teksti ülesehituse ning keele ja/või sõnastuse kohta leida. Ülesandega mõõdetakse kõigi kolme tasandi oskusi (vt tabel 7). Selle variandi keskmine tulemus oli 23,5 punkti.

Tabel 7. Riigieksami 2013/1 lugemisülesanne

Nr	Ülesanne	Infoüksused	Tasand
1	<i>Nimeta lühijutu kaks keskset tegelast.</i>	2	I
	<i>Võrdle, mille poolest nende lood sarnanevad (3 sarnasust).</i>	3	II
	<i>Võrdle, mille poolest nende lood erinevad (3 erinevust).</i>	3	II
2	<i>Nimeta kolm rüütlitüüpi, keda on tekstis mainitud.</i>	3	I
	<i>Millise rüütlitüübiga samastub minategelane?</i>	1	II
	<i>Miks?</i>	1	II
3	<i>Missugustele jaanipäevaga seotud müütidele on tekstis viidatud?</i>	2	II
	<i>Miks autor väidab, et jaanipäev on „salakaval püha“?</i>	1	I
4	<i>Mis on teksti põhisoõnum?</i>	1	III
	<i>Kuidas kasutab autor sõnumi edastamiseks teksti ülesehitust ja keelt (nt sõnastust)?</i>	2	III
KOKKU:		19	

Informantide kommentaarid näitavad, et ülesannete sõnastus on kohati ebaselge ja mitmeti tõlgendatav. Eksamitöö 2013/1 esimeses küsimuses tekitas mitmeti mõistmist sõnaühend *tegelaste lood*, kolmandas aga *müüdi* ja *muistendi* mõiste.

I: Mida see „tegelaste lood“ tähendab? Kõik, mis jutus nendega toimub?

I: Mida kolm punkti märgib teksti sees? Kas see on teksti ülesehituse kohta?

I: Kas Koidu ja Hämariku muistend on müüt?

Madala keskmise sooritustulemusega variante iseloomustab teise ja kolmanda tekstimõistmistasandi ülesannete rohkus. Nõutud infoüksuste arv on vahemikus 19–21. Informantide sõnul ei toeta ülesannete sõnastus eksami sooritajat piisavalt, sest ülesandest ei selgu alati, mitu infoüksust tuleb esitada.

Käsitletud ülesannete põhjal võib väita, et keskmise tulemuse erinevus võib tuleneda peale eksaminandide võimekuse ka ülesande sõnastusest, vastuste jaoks nõutud infoüksuste arvust ja tekstimõistmise tasanditest. Samuti tuleb arvestada alustekstide liigiga: erinevalt publitsistlikust või populaarteaduslikust tekstist pakub ilukirjandustekst eri tõlgendusvõimalusi ja küsimustele ei pruugi olla ühte õiget vastust.

7. Kokkuvõte

Artiklis analüüsiti 2013.–2018. aasta riigieksami lugemisosa variante ja ülesandeid. SA Innove iga-aastastest lühianalüüsidesaadud andmeid koondades selgus, et õpilased valivad mõningaid variante kümme korda sagedamini kui teisi ning kõige madalama keskmise tulemusega (21 punkti) ja kõige kõrgema keskmise tulemusega (33 punkti) variandid erinevad üksteisest punktiarvult märkimisväärselt – erinevus on 12 punkti.

Dokumendianalüüs näitas, et õpitulemused, mida eristuskirja järgi lugemisosa ülesannetega mõõdetakse, on sõnastatud üldiselt, eksami eristuskirjas ei määratleta lugemisoskuse ja tekstimõistmise konstrukti täpselt ega eristata tekstimõistmise tasandeid.

Eksamistatistika põhjal ei ole võimalik teha järeldusi selle kohta, mis valmistab õpilasele ülesande või selle sooritamise juures raskusi. Seetõttu täiendati kvantitatiivset analüüsi kvalitatiivsega, mille käigus jagati ülesanded osaülesanneteks ja kodeeriti need tekstimõistmise tasandite

kaupa, lähtudes OECD raamdokumendis kirjeldatud kolmikjaotusest. Osatulesannete esialgse analüüsi tulemusena selgus, et suur osa neist kuulub esimesele ehk ligipääsu ja hankimise tasandile, vähem oli teise tasandi ehk seostamise ja tõlgendamise ning kolmanda ehk arutluse ja hindamise tasandi ülesandeid. Nelja ülesande täpsem analüüs näitas, et eri tasandi ülesandeid ei ole eksamivariantides võrdselt.

Ülesannete vastustes nõutud infoüksuste arv ei olnud samuti võrdne. Kahes kõrgema keskmise tulemusega variandis jäi infoüksuste arv vahemikku 11–15, kahes madalama keskmise tulemusega variandis 19–21.

Kõrgeima ja madalaima keskmise tulemusega lugemisülesannete analüüs kinnitas, et kui variandis on ülekaalus teise ja kolmanda tasandi ülesanded ning tuleb esitada rohkem infoüksusi, on lugemisülesande eest saadud punktisumma väiksem võrreldes variantidega, milles domineerivad esimese ja teise tasandi ülesanded ning tuleb esitada vähem infoüksusi (vrd 11 ja 21 infoüksust).

Et tuvastada eksami lahendamise käigus ette tulevaid raskusi, kaasati uuringusse kolm informanti, kes ülesandeid lahendades kommenteerisid kirjalikult lahenduskäiku ja tekkinud küsimusi. Nende kommentaaride põhjal selgus, et enim ebakindlust tekitas küsimuste mitmeti tõlgendatav sõnastus (nt kuidas tõlgendada sõna *lood*), oodatava vastuse detailsuse täpsustamata jätmine (mitu näidet tuleb otsida) ning vastuse vormistamise viisi ebaselgus (kas tsiteerida või refereerida, põhjendada teksti põhjal või oma mõtetega). Esimese tasandi ülesannetes on selliseid küsimusi, mille sõnastus kattub tekstis oleva vastuse sõnastusega ja teeb vastuse leidmise lihtsamaks.

Dokumendianalüüsi, statistiliste andmete, ülesannete rühmitamise tekstimõistmise tasandite alusel ning informantide kommentaaride analüüsist ilmnes, et eksami lugemisosa variantide ülesanded ei esita vastajatele ühesuguseid nõudmisi, on eri raskusastmega ja ei mõõda alati seda, mida nad konstrukti järgi väidavad mõõtvat.

Lisa. Eksamitöö lugemisosas variandid aastatel 2013–2018*

Aasta	Ülesande keskmine tulemus (max 40 p)	Variandi valinud õpilaste arv	Variandi valinud õpilaste %	Alusteksti autor	Zanr	Alustekstide arv	Pealkiri
2013	23,5	1325	16,8	Sass Henno	ilukirjandus (lühijutt)	1	„21. sajandi ristitütel“
2013	21	409	5,2	fs ja Paavo Piik	ilukirjandus (2 luuletust)	2	„imelikke inimesi mõeldakse välja“, „hey mr tambourine man“
2013	27,2	1621	20,5	Priit Hõbemägi	publitsistika (essee)	1	„Visioonidest on villand“
2013	29,7	4538	57	Aleksei Lotman	populaarteadus (artikkel)	1	„Loodushoiust liigse halata“
2014	26,3	1745	25,1	Tõnu Õnnepalu	ilukirjandus (proosa)	1	„Paradiis“
2014	26,6	3341	48	Tõnis Kahu	publitsistika	1	„Vaadata tähti“
2014	33	864	12,4	Tarmo Jüristo	publitsistika (artikkel)	1	„Milleks meile vabakond?“
2014	28,8	1001	14,4	Kalevi Kull, Mart Viikmaa	populaarteadus (2 intervjuud)	2	„Lehed ja tähed“
2015	26,98	770	11	Andrus Kivirähk	ilukirjandus (näidend)	1	„Kevadine Luts“
2015	24,2	1398	20,2	Jürgen Rooste	ilukirjandus (poeem)	1	„Rahvaloendaja“
2015	27,5	2469	35,7	David Vseiov	publitsistika (artikkel)	1	„Kas ajalugu tunneb usaldust?“
2015	28,7	2272	32,9	Alar Karis	populaarteadus (artikkel)	1	„Oma hing ja võõras keha; oma keha, kelle hing?“

2016	28,1	3258	47	Rein Raud	ilukirjandus (novell)	1	„Kivi“
2016	25,5	1067	16	Kristjan Port	publitsistika (artikkel)	1	„Sportlased, idaeurooplased, Nietzsche ja rehepapid“
2016	28,9	1691	25	Voldemar Kolga	publitsistika (artikkel)	1	„Haridus teeb vabaks“
2016	29,3	867	13	Tiit Kändler	populaarteadus (artikkel)	1	„Maa läheneb uuele olekunihele“
2017	27,9	626	10	Leelo Tungal, Kätlin Kaldmaa, Jan Kaus	ilukirjandus (3 luuletust)	3	„Raamat: raamatule pühendatud luuletusi eesti luuletajailt“
2017	27,2	1430	22	Triin Toomesaar	publitsistika (mõistujutt)	1	„Kolm õde ehk Teekond sinna, kuhu naistel asja pole“
2017	24,3	1657	25	Andra Siibak	publitsistika (artikkel)	1	„Facebooki „hea uus ilm““
2017	28,8	2836	43	Henri Ormus	populaarteadus (artikkel, 3 diagrammi)	4	„Tuumajaam – müüdid ja tegelikkus kaalukaasil“
2018	26,2	2635	40	Mihkel Muut	ilukirjandus (proosa)	1	„Eesti ümberloikaja“
2018	23,8	344	5	Wolfgang Drechsler, Rainer Kattel, arengukava	publitsistika (artikkel, intervjuu, arengukava)	3	„Mis on innovatsioon?“, „Innovatsioon – mis see on?“, kodanikutihiskonna arengukava
2018	28	2440	37	Rein Ahas	publitsistika (artikkel, joonis)	2	„Rännata maailmas, kus kõik jääb hiirekliki kaugusele“
2018	27,8	1110	17	Margus Niitsoo, Alo Lõhmus, Peep Nemvalts	publitsistika (kolm alusteksti)	3	„Mida kiiremini eesti teaduskeel sureb, seda parem“, „Absurdne eesti teaduskeel“, „Teadusmõtte mitmekesisus avaldub keelerikkuses“

* SA Innove iga-aastastest lühianalüüsidest saadud andmed (vt Innove.ee)

Kirjandus

- Basabara jt 2013** = Deni Basabara, Paul Yovanoff, Julie Alonzo, Gerald Tindal. Examining the structure of reading comprehension: do literal, inferential, and evaluative comprehension truly exist? – Reading and Writing 26(3), 349–379.
- Brock, Tiina 2015.** Kas eesti keele riigieksam on eesti keele riigieksam? – Lääne Elu, 29. apr. <https://online.le.ee/2015/04/29/tiina-brock-kas-eesti-keele-riigieksam-on-eesti-keele-riigieksam/> (22.04.2019).
- Carr, Nathan T. 2011.** Designing and Analyzing Language Tests. Oxford: Oxford University Press.
- EEÕS 2020** = Eesti elukestva õppe strateegia 2020. 2014. Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti Koostöö Kogu, Eesti Haridusfoorum. Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf> (25.02.2019).
- Eksamitöö 2013** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (14.06.2018).
- Eksamitöö 2014** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (04.03.2019).
- Eksamitöö 2015** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (04.03.2019).
- Eksamitöö 2016** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (04.03.2019).
- Eksamitöö 2017** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (04.03.2019).
- Eksamitöö 2018** = Eesti keele riigieksam. SA Innove. <https://www.innove.ee/eksamid-ja-testid/riigieksamid/riigieksamite-materjalid/> (04.03.2019).
- EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiend. ja parand. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veski, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Eristuskiri 2013.** Eesti keele riigieksami eristuskiri. SA Innove. <http://arhmuus.tlu.ee/cgi-bin/epam?oid=112674> (25.11.2018).
- Eristuskiri 2018.** Eesti keele riigieksami eristuskiri. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/02/eesti-keele-RE_eristuskiri_2018.pdf (28.12.2018).
- Fulcher, Glenn 2010.** Practical Language Testing. London: Hodder Education. <http://dx.doi.org/10.4324/980203767399>.
- GRÕK 2011** = Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021> (25.11.2018).

- Haladyna, Thomas M., Michael C. Rodriguez 2013.** Developing and Validating Test Items. New York, London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203850381>.
- Halapuu, Viivika, Aune Valk 2013.** Täiskasvanute oskused Eestis ja maailmas: PIIAC uuringu esmased tulemused. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Hausenberg jt 2004** = Anu-Reet Hausenberg, Tiina Kikerpill, Maia Rõigas, Ülle Türk. Keeleoskuse mõõtmine. Tallinn: TEA.
- Innove 2013** = 2013. aasta eesti keele riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. Väljatrukk autorite käes.
- Innove 2014** = 2014. aasta eesti keele riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/10/eesti-keele-RE-2014_luhianaluus.pdf (03.01.2019).
- Innove 2015** = 2015. aasta riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/10/eesti-keele-RE-2015_luhianaluus.pdf (03.01.2019).
- Innove 2016** = 2016. aasta riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/10/eesti-keele-RE-2016_luhianaluus.pdf (03.01.2019).
- Innove 2017** = 2017. aasta riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/09/2017_eesti-keele-riigieksami-luhianaluus.pdf (03.01.2019).
- Innove 2018** = 2018. aasta riigieksamist. Koost. Pille Reins. SA Innove. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/09/2018_eesti-keele-riigieksami-luhianaluus.pdf (03.01.2019).
- Järvela, Piret 2018.** Eesti keele riigieksamist õpetaja vaatepunktist. – Õpetajate Leht, 18. mai. <http://opleht.ee/2018/05/eesti-keele-riigieksamist-opetaja-vaatepunktist/> (22.04.2019).
- Kell, Anu, Monika Undo 2018.** Eesti keele riigieksam – raske katsumus või meeldiv võimalus eneseteostuseks? – Õpetajate Leht, 9. märts. <http://opleht.ee/2018/03/eesti-keele-riigieksam-raske-katsumus-voi-meeldiv-voimalus-eneseteostuseks/> (22.04.2019).
- Kerge jt 2014** = Krista Kerge, Anne Uusen, Halliki Põlda. Teismeeva loovkirjutiste sõnavara ja selle hindamine. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 10. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 157–175. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa10.10>.
- Kikerpill, Tiina 2010.** Lugemisoskuse mõõtmine eesti keeles teise keelena. Testisoorituse kvalitatiivne analüüs. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kikerpill, Tiina 2012.** Enesevaatlus lugemistesti valiidsuse uurimisel. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 3 (2), 79–112.

- Kikerpill, Tiina 2017.** Lugemisstrateegiate kasutus akadeemilises õppes. – Lähivõrdlusi / Lähivertailuja 27, 132–164. doi:10.5128/LV27.04.
- Kikerpill, Tiina, Ülle Türk 2013.** Tekstisisesed seosed eesti keele kui teise keele lugemistestis: mõõtmisvahendi valiidsus. – Lähivõrdlusi / Lähivertailuja 23, 121–147. doi: 10.5128/LV23.05.
- Kärbla jt 2017** = Triinu Kärbla, Krista Uibu, Mairi Männamaa. Eesti keele riiklike tasemetööde tekstimõistmisülesannete analüüs. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 13. Toim. Margit Langemets, Maria-Maren Linkgreim, Helle Metslang. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 73–87. doi:10.5128/ERYa13.05.
- Kärbla jt 2018** = Triinu Kärbla, Krista Uibu, Mairi Männamaa. Pikilõikeline sissevaade eesti keele taseme- ja eksamitööde tekstimõistmisülesannetesse. – Eesti Haridusteaduste Ajakiri 6 (1), 157–178. doi: <https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.1.07>.
- Lepajõe, Kersti 2011.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 31.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- OECD 2008.** Lugemisoskus. PISA 2009 raamdokument. Tallinn: REKK.
- Puksand, Helin 2014.** Teismeliste lugemisoskuse mõjutegurid. (= Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid 78.) Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Tengberg, Michael 2017.** National reading tests in Denmark, Norway, and Sweden: a comparison of construct definitions, cognitive targets, and response formats. – Language Testing 34 (1), 83–100.
- TTSS** = Testiterminate seletussõnastik 2003. Koost. Tiiu Erelt, Kristi Mere, Hele Pärn, Leeni Simm, Ülle Türk. Tallinn, Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Tire jt 2010** = Gunda Tire, Helin Puksand, Imbi Henno, Tiit Lepmann. PISA 2009 – Eesti tulemused. Tallinn: Innove. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/40802> (31.03.2019).
- Uusen, Anne 2006.** Põhikooli I ja II astme õpilaste kirjutamisoskus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Valk, Aune, Gerli Silm 2015.** Haridus ja oskused: PIIAC uuringu temaatiline aruanne nr 6. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Weir, Cyril 2005.** Language Testing and Validation: An Evidence-based Approach. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <http://dx.doi.org/10.1057/9780230514577>.

Analysis of reading tasks of Estonian language matriculation exams from 2013–2018

KADRI SÕRMUS, MAIGI VIJA,
KERSTI LEPAJÕE

The Estonian language matriculation exam comprises two parts that are used to assess text comprehension and composition skills, i.e. functional reading and writing skills. As a compulsory national exam, it is a high-stakes test and its results determine graduation from secondary school as well as continuation of studies in university. This article analyses the quality of tasks in the reading component of the matriculation exam in 2013–2018.

The analysis of the complexity of the exam tasks revealed that very often (in 74% of 132 tasks) the tasks measure text comprehension of the lowest level, where the examinee has to find explicitly presented information in the text. In the case of second level tasks, the examinee has to analyse the content of the text, make conclusions, compare and interpret the content of the base text, read between the lines and give evaluations; these accounted for only 9% of the exam tasks in the six years.

The analysis showed that the reading component versions with the highest and lowest average score are not equal in complexity, which conflicts with the high-stakes principle of the exam.

The reading tasks should ensure that the exam measures the different levels of text comprehension.

Keywords: testing, measuring reading skills, text comprehension levels and components, exam tasks, Estonian

Kadri Sõrmus
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51014 Tartu
kadri.sormus@ut.ee

Maigi Vija
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51014 Tartu
maigi.vija@ut.ee

Kersti Lepajõe
maailma keelte ja kultuuride kolledž
Tartu Ülikool
Lossi 3
51003 Tartu
kersti.lepajoe@ut.ee